

SOMATIK FRAZELOGIZMLARNING METAFORIK MA'NOSI

N. Azizova¹

Annotatsiya:

Somatik frazeologizmlar, ya'ni inson tanasi yoki uning qismlari bilan bog'liq bo'lgan ifodalar, tilimizda keng tarqalgan. Ular ko'pincha ma'naviy va madaniy kontekstlarda chuqur ma'noga egabo'lib metaforik ifodalar sifatida ishlatiladi. Somatik frazeologizmlarning asosiy xususiyatlaridan biri shundaki, ular ko'pincha keng ma'noga ega bo'ladi va kontekstga qarab o'zgarishi mumkin.

Kalit so'zlar: Frazeologiya, somatik frazeologiya, metafora, metaforik ma'no.

doi: <https://doi.org/10.2024/1hn7mr37>

Frazeologiya — bu bir yoki bir nechta sozlardan iborat bo'lib, o'zaro bog'langan ma'nolarni anglatadigan iboralar to'plamidir. Ularning ko'pchiligi metaforik ma'noga ega. Metafora, o'z navbatida, bir narsani boshqa bir narsaga o'xshatish orqali yangi ma'no keltirib chiqaradi. Somatik frazeologizmlar, ya'ni inson tanasi yoki uning a'zolari bilan bog'liq bo'lgan iboralar, ko'pincha metaforik ma'noga ega bo'lishi mumkin. Ular orqali muayyan hissiy holatlar, tajribalar yoki ijtimoiy kontekstlar ifodalanadi. Frazeologik birliklar tildagi metaforik ifodalar orqali hissiyotlar, tajribalar va madaniy ko'rinishlarni tasvirlashga yordam beradi. Ular nafaqat so'z boyligini oshiradi, balki muloqotni yanada boyitadi. Metaforik frazeologizmlarni o'rganish orqali til va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlikni ham ko'rish mumkin. Har bir frazeologizm o'ziga xos madaniy kontekstga ega bo'lib, o'sha xalqning hissiy va ijtimoiy hayotini aks ettiradi.

Frazeologiyaning metaforik ma'nosi haqida xorijiy olimlarning fikrlari juda muhimdir. Misol uchun: George Lakoff va Mark Johnson (1980) — “Metaphors We Live By”. Lakoff va Johnson metaforalar faqat tilda emas, balki bizning fikrlash usulimizda ham muhim rol o'ynaydi. Ular metaforalarning insonlar hayotida va madaniyatida qanday joylashganini tahlil qiladilar, shuningdek, frazeologik birliklar til orqali hissiyotlar va tushunchalarni qanday ifodalashini ko'rsatadilar.[1] Mikhail Bakhtin — “Problems of Dostoevsky's Poetics”. Bakhtin frazeologik birliklarning ijtimoiy va madaniy kontekstga bog'liqligini ta'kidlaydi. Ular orqali insonlar o'zaro muloqotda hissiyotlarni va tajribalarni ulashadi.[2] Wolfgang U. Dressler — “Phraseology in Different Languages”. Dressler frazeologizmlarning ko'p madaniyatli kontekstdagi o'zgaruvchanligini tahlil qiladi. U, shuningdek, frazeologik birliklarning metaforik ma'nolari tilning dinamikasini va o'zgaruvchanligini ko'rsatadi. [3] John F. Sowa — “Conceptual Structures: Information Processing in Mind and Machine”: Sowa frazeologik birliklarning ko'rsatmalari qanday qilib abstrakt tushunchalarni shakllantirishga yordam berishini ko'rsatadi.[4] Ularning metaforik ma'nolari orqali odamlar muayyan g'oyalarni yanada samarali ifodalashlari mumkin.

O'zbek olimlarining somatik frazeologizmlarning metaforik ma'nosi haqidagi fikrlari ko'plab tadqiqotlarda aks etgan. Quyida ba'zi olimlarning bu mavzudagi fikrlarini keltiramiz: Gulchehra Mamatqulova — “O'zbek tilidagi somatik frazeologizmlar”, Mamatqulova somatik frazeologizmlarni o'rganib, ularning har bir a'zo bilan bog'liq metaforik ma'nolarini tahlil qiladi. U, masalan, “yuragi og'riyapti” iborasi orqali hissiy og'riqni qanday ifodalashini

¹ Azizova Nafruza Esanboyevna, O'zDJTU Ingliz tili tarjima nazariyasi kafedrasida o'qituvchisi

ko'rsatadi. Shodmon Sodiqov — “Til va metafora”: Sodiqov somatik frazeologizmlarning metaforik asoslarini o'rganadi va ularning qanday qilib ijtimoiy va madaniy kontekstda rivojlanishini tahlil qiladi. U “qo'l uzatmoq” iborasida yordam va hamkorlikni anglatishini ta'kidlaydi. Otabek Rahmonov — “Somatik frazeologizmlarning ifodali jihatlarini”: Rahmonov somatik frazeologizmlarni o'rganib, ularning ifodali va emotsional jihatlarini ta'kidlaydi. U “ko'z ochmoq” iborasini misol qilib keltirib, yangi imkoniyatlar yoki tushunchalar kiritish jarayonini aks ettiradi

Biz bu maqolada bir nechta FBni metaforik tahlil qilamiz.

“Qo'li egri” frazeologik birikmasining metaforik tahlili. “Qo'li egri” iborasi, ko'pincha, kimningdir ish yoki harakatlari muvaffaqiyatsiz, to'g'ri yo'lni tanlamaganini anglatadi. Metaforik jihatdan, “qo'l” so'zi insonning harakat, ish va faoliyatlarini, “egri” esa noto'g'rilik, qiyinchilik yoki yomon niyatni ifodalaydi. Bu ibora biror kishining ishi, masalan, yomon niyat yoki nojo'ya harakatlar natijasida qanday oqibatlariga olib kelishini tasvirlaydi. Boshqacha aytganda, “qo'li egri” deb, biror kishi tomonidan qilingan harakatlarning o'ziga xos qiyinchiliklari va natijalarini belgilaydi.

“Qo'li egri” frazeologizmi, shuningdek, insonlarning muayyan vaziyatlarda qanday qilib yomon niyat va harakatlari natijasida qiyinchiliklarga duch kelishini ko'rsatadi. U nafaqat tilda, balki ijtimoiy va madaniy kontekstda ham muhim ahamiyatga ega.[5]

“Yuzi yorug” frazeologik birikmasining metaforik tahlil “Yuzi yorug” iborasi, odatda, insonning qiyofasi yoki tashqi ko'rinishi haqidagi ijobiy bahoni anglatadi. Metaforik jihatdan, “yuzi” so'zi insonning ichki holati, his-tuyg'ulari va xarakterini aks ettiradi, “yorug” esa ijobiylik, samimiylik va mehr-oqibatni ifodalaydi. Bu ibora orqali insonning ichki dunyosidagi quvonch, umid va iliqlik kabi his-tuyg'ularni tasvirlash mumkin. “Yuzi yorug” deb aytish, ko'pincha, shaxsning boshqa odamlar bilan o'zaro munosabatlardagi ochiqligini va samimiylikni ifodalaydi. “Yuzi yorug” frazeologizmi, insonning ichki va tashqi ko'rinishidagi ijobiy xususiyatlarni birlashtirib, ijtimoiy muloqotda muhim rol o'ynaydi. Bu ibora, shuningdek, odamlarning bir-biriga nisbatan iliqlik va samimiyatni qanday ifodalashini ko'rsatadi.[6]

“Qo'li ochiq” frazeologik birikmasining metaforik tahlili. “Qo'li ochiq” iborasi, odatda, insonning mehmondo'stligi, yordam berishga tayyorligi yoki ochiqligini anglatadi. Metaforik jihatdan, “qo'l” so'zi insonning harakat, yordam va qo'llab-quvvatlash imkoniyatlarini ifodalaydi, “ochiq” esa samimiylik, iliqlik va boshqa odamlarni qabul qilish tayyorligini bildiradi. Bu ibora orqali kimningdir boshqalarga yordam berishga, ularga ochiq va samimiy munosabatda bo'lishga tayyorligini ko'rsatish mumkin. “Qo'li ochiq” deganda, insonning nafaqat moddiy, balki ma'naviy yordam ko'rsatishga ham tayyorligi nazarda tutiladi. Bu frazeologizm, ijtimoiy aloqalarda odamlar o'rtasidagi o'zaro yordam va mehr-oqibatni ifodalashda keng qo'llaniladi. “Qo'li ochiq” frazeologizmi, insonning altruistik sifatlarini va boshqalarga bo'lgan samimiy yondashuvini aks ettiradi. U ijtimoiy muloqotda muhim rol o'ynaydi va odamlar o'rtasidagi ijtimoiy aloqalarni mustahkamlashga xizmat qiladi.

“Boshni qotirmoq” - bu ibora kimdir muammo yoki noaniqlikdan xafa bo'lganda ishlatiladi. Metaforik jihatdan, “bosh” fikrni, “qotirish” esa stressni anglatadi.

“Yuragi og'riyapti” - bu ibora ko'pincha kimdir achinadigan yoki qayg'uli holatda bo'lganda ishlatiladi. Yurak bu yerda his-tuyg'ularni, og'riq esa qiyinchilikni ifodalaydi.

Somatik frazeologiyani metaforik tahlili orqali quyidagi xulosalarni chiqarish mumkin:

1. “Hissiy ifoda”: Somatik frazeologizmlar inson his-tuyg'ularini, ichki holatlarini va ijtimoiy aloqalarini ifodalashda muhim rol o'ynaydi. Ular ko'pincha stress, baxt, qayg'u kabi hissiyotlarni tasvirlaydi.

2. “Madaniy kontekst”: Har bir somatik frazeologizm o'ziga xos madaniyat va urf-odatlariga bog'liq bo'lib, ularning ma'nolari va ishlatilishi kontekstdan kelib chiqadi. Bu esa tilning madaniy va ijtimoiy aspektlarini ochib beradi.

3. "Tasviriylik": Somatik frazeologizmlar orqali berilgan tasvirlar va metaforalar, muloqotni yanada ifodali va rang-barang qiladi. Bu iboralar, o'z navbatida, muloqotda hissiy va intellektual darajani oshiradi.

4 "Yosh va vaqt o'zgarishi": Somatik frazeologizmlarning ma'nolari va qo'llanilishi vaqt o'tishi bilan o'zgarishi mumkin. Yangicha tadqiqotlar va zamonaviy ijtimoiy holatlar yangi frazeologizmlarni yaratishi yoki eski iboralarning yangi ma'nolarini keltirib chiqarishi mumkin.

4. "Shaxsiylashtirish": Insonlar o'z shaxsiy tajribalari, hissiyotlari va muloqotlari orqali somatik frazeologizmlarni o'ziga xos tarzda qabul qilishi va ishlatishi mumkin. Bu, o'z navbatida, individning shaxsiy identifikatsiyasini mustahkamlashga yordam beradi.

Somatik frazeologiyalar nafaqat tildagi iboralardan iborat, balki insonlar o'rtasidagi munosabatlar, hissiyotlar va madaniy ko'rinishlarni ifodalashda muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Ularning metaforik tahlili esa til va madaniyatning o'zaro bog'liqligini yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1]. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press.
- [2]. Bakhtin, M. (1984). *Problems of Dostoevsky's Poetics*. University of Minnesota Press.
- [3]. Dressler, W. U. (1997). *Phraseology in Different Languages*. In *Phraseology: Theory, Analysis, and Applications*.
- [4]. Sowa, J. F. (1984). *Conceptual Structures: Information Processing in Mind and Machine*. Addison-Wesley.
- [5]. Mamatqulova, G. (2010). *O'zbek tilidagi somatik frazeologizmlar*. Fan va texnologiya, Tashkent.
- [6]. Sodiqov, Sh. (2013). *Til va metafora*. O'zbekiston, Tashkent.
- [7]. Rahmonov, O. (2018). *Somatik frazeologizmlarning ifodali jihatlari*. O'zbekiston, Tashkent.
- [8]. Jumaniyazova, M. (2015). *O'zbek tilidagi frazeologizmlar: ijtimoiy va madaniy kontekst*. O'zbekiston, Tashkent.
- [9]. O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Til va adabiyot instituti, "Frazeologiya va metafora" bo'yicha tadqiqotlar (2020).